

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

Список использованных источников

1. Религиозно-политическое влияние Ирана в странах Персидского залива (на примере Бахрейна, Саудовской Аравии и Кувейта). Ильина Юлия Игоревна // <https://cyberleninka.ru/article/n/religiozno-politicheskoe-vliyanie-irana-v-stranah-persidskogo-zaliva-na-primere-bahreyna-saudovskoy-aravii-i-kuveyta/viewer> [Дата обращения: 10.01.2023].
2. "Soft Power and the Persian Gulf " by Afshin Shahi // <https://www.e-ir.info/2009/05/15/soft-power-and-the-persian-gulf/> [Дата обращения: 21.01.2023].
3. "Politics and Foreign Policy of Iran" by Mahmood Monshipouri. // <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780199743292/obo-9780199743292-0169.xml> [Дата обращения: 30.02.2023].
4. "Iran's Foreign Policy under Raisi" by Ali Akbar Dareini // <https://studies.aljazeera.net/en/analyses/iran%E2%80%99s-foreign-policy-under-raisi> [Дата обращения: 14.03.2023].
5. Иран: геополитический портрет. <https://cyberleninka.ru/article/n/iran-geopoliticheskiy-portret> [Дата обращения: 15.03.2023].

УДК 620.92

АРАБ ЕЛДЕРІНДЕГІ ҚАЗБАЛЫ ЭНЕРГИЯ КӨЗДЕРІН ПАЙДАЛАНУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Нурмагамбетова Бибижан Канатқызы

Bibizhan37@gmail.com

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Шығыстану мамандығының 1 курс магистранты,

Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекші – С.А. Тулеубаева

1980 жылдардан бастап көптеген зерттеушілер «мұнай қарғысы феномені» деп аталатын жағымсыз құбылыспен айналысты. Дамушы елдерге көмек көрсететін мекемелерде жұмыс істейтін бірқатар адамдар мұнай, онымен қамтамасыз етілген елдердегі жағдайды жақсартудың орнына, төменде көрсетілгендей, осы елдерде бұл қайғылы құбылысты бастан кешіруде екенін атап өтті:

Біріншіден, елдің мұнай кірістеріне тәуелділігі соншалық, аз уақыттан кейін оған толықтай тәуелді болады.

Екіншіден, шикізаттық емес ұлттық экономика бірте-бірте нашарлайды және елдің мұнай кірісі өскен сайын жақсарудың орнына теріс өсім көрсетеді.

Үшіншіден, билеуші режим қатаң жағдайда демократияның жоқтығына, шешім қабылдаудың монополиясына, режимді билікте ұстап тұру үшін полиция мен барлау органдарының кеңеюіне және билеуші фракциялар мен оппозиция арасындағы келіспеушіліктің басқа да қорқынышты құбылыстарына дейін шегінеді.

Экономикалық тұрғыдан алғанда, зерттеушілер шикізаттық емес секторлардағы өсу жалпы ұлттық өнімдегі мұнай секторы кірістерінің үлесінің өсуіне кері пропорционалды. Бұл маңызды байқаудың жаңалығы – ол экономикалық ортада, әсіресе голланд ауруы феноменінен кейін сапалы түрде белгілі болған нәрсені сандық түрде дәлелдейді.

Алпысыншы жылдардағы Нидерланды экономикасына соққы берген бұл ауыр құбылыс (газдың ашылуы мен өндірілуінен кейін) бүкіл әлем экономистерінің алаңдаушылығын тудырды. Норвегия билігінің Солтүстік теңіздегі мұнай операцияларын бастағанда аса сақтық танытуына «голланд ауруы» басты себеп болды [1, 7 б.].

Бұл құбылысты түсіндіру үшін экономистер келесі түсініктемелерді ұсынды [2, 5 б.].

Біріншіден, елде мұнай немесе газ табылған кезде, адам табиғаты адамдардың көпшілігін секторға тікелей қатысу арқылы немесе жанама түрде операторларға қажетті қызметтерді көрсету арқылы осы сәттік байлықты пайдалануға асығады. Мұнай секторындағы жоғары жалақы елдің басқа салаларындағы жалақының жоғарылауына әкеледі, сондықтан өнімнің өзіндік құны көрші елдерде болсын, халықаралық деңгейде болсын, бәсекелестерге қарағанда әлдеқайда жоғары болады. Осының салдарынан елдегі шикізаттық емес салалар өзінің өткізу нарықтарынан айырылып, ақырында қысқарады немесе толығымен күйреді, бұл елдегі жұмыссыздық деңгейін арттырады. Сонымен қатар, мұнайдан түсетін түсімдердің кенеттен өсуі ұлттық валютаның айтарлықтай қымбаттауына әкеледі, бұл халықаралық инвесторлар үшін өз ақшаларын мұнай өндіруші елге салуға күшті тартымдылықты тудырады. Бұл көрші елдерге және коммерциялық негізде бәсекелес елдерге қатысты ұлттық валюта бағамының жоғарылау қысымын арттырады. Осы себепті, жалақының өсуімен қатар, бұрын айтылғандай, елде өндірілетін өнімнің өзіндік құны да өсіп келеді.

Екіншіден, мұнай саласына елдің ең қабілетті, талантты адамдары ағылып жатады. Бұл дәстүрлі шикізаттық емес салаларда қалған таланттардың деңгейін төмендетеді, бұл басқа елдердегі қиыншылықтары жоқ бәсекелестікпен салыстырғанда өнім сапасын төмендетеді. Жағдайды мемлекеттік органдардың алдын ала бұл оқиғалардан хабардар болмауы, дайындалмауы қиындатады. Мұнайдан түсетін кірістер өскен сайын, билік орындары экономикалық проблемаларды үстірт шешуде (мысалы, субсидиялар мен кейбір жойылып бара жатқан салаларға өтемақы төлеу арқылы), шикізаттық емес өнімдердің қымбаттауына жол бермеу және дағдарысты еңсеру арқылы аурудың түпкі себептерін жоюдың орнына бұл елдің мұнайдан түсетін түсімдердің өсуіне тәуелділігін арттырады.

Саяси тұрғыдан алғанда, мұнайдан түсетін жоғары кірістер ел билеушілеріне мұнай табыстары арқылы мүмкін болатын әдістерді қолдана отырып, өз билігін арттыруға мүмкіндік береді. Мысалы, билеушілер ұлттық өндірісті дамытпайтын және көбінесе ұлттық экономикаға зиянын тигізетін гранттар немесе қайырымдылықтар арқылы азаматтарды үкіметке қанағаттандыратын көптеген дереу жеңілдіктер бере алады. Бұл шаралардың мысалы ретінде тұтынуды арттыратын және өз кезегінде импортты арттыратын жалақының өсуі жатады. Кейбір режимдердің азаматтардың мүдделері мен дұрыс емес басқарудан пайда көретін топтардың мүдделері арасындағы орасан зор алшақтық көп жағдайда шетел банктеріне миллиардтаған доллардың ағып кетуіне әкеледі. Сол себепті азаматтардың мұнай байлығы елде пайдалануға да, кейін қайтаруға да болмайтын жерлерге апарылады. Бұл ұлттық байлықтың сарқылуы көрсететін ең үлкен шығын – мұнай қарғыстарының ең нашар және ең қауіпті тәжірибесі. Осы қолайсыз жағдайларда азаматтардың қауіпсіздігінің немесе заң үстемдігінің, соның ішінде сот билігінің тәуелсіздігінің, мемлекеттік органдардың тұтастығының және мемлекеттік аппараттағы шешімдердің объективтілігінің кепілі ретінде дұрыс басқару туралы барлық түсініктер жойылады. Бұл жағдайда мемлекеттік және азаматтық институттардың тиімділігі де жоғалады, өйткені олардың басқару және сот төрелігі жүйесін қажетті тірек ретіндегі рөлі жойылуда. Өйткені мұнай кейбір топтар мен жеке адамдар үшін байлыққа апаратын

жылдам жол және көп жағдайда ол мұнай ресурстарын бақылауға тырысатын жеке адамдар, партиялар, топтар, тайпалар немесе аймақтар арасында қақтығыстар туғызады, өйткені олар мұны өз мүдделеріне тез жетудің жолы деп санайды.

Араб аймағы тез өсіп келе жатқан халық саны, экономикалық өсудің баяулауы, жоғары жұмыссыздық және қоршаған ортаға айтарлықтай әсер етуді қоса алғанда, бірқатар қиындықтарға тап болады. Бұл сын-қатерлер климаттың өзгеруі және аймақтық шиеленіс сияқты жаһандық және аймақтық мәселелермен шиеленісіп отыр. Сонымен қатар, 2019 жылғы коронавирустық ауру (COVID-19) жаһандық пандемия экономикалық қиындықтарды күшейтіп, жаңа әлеуметтік осалдықтарды тудырды. Энергетикалық мәселелер осы мәселелердің көпшілігімен байланысты. Аймақ өзінің энергетикалық қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін мұнай мен табиғи газға жоғары тәуелділікпен сипатталады. Аймақ негізгі энергия өндірушісі болғанымен, көптеген ТШСА елдері өсіп келе жатқан ішкі энергия сұранысын қанағаттандыру үшін күреседі.

Өндіруші елдер де азаматтық қақтығыстар (Либия), өндірістің тоқырауы (Египет) және ресурстардың ұзақ мерзімді сарқылуы (Тунис) нәтижесінде жеткізудің үзілуін бастан кешірді. Бұл таза импорттаушы елдерге де әсер етті, мұнда дәстүрлі серіктестердің ұсынысы тарихи деңгейден төмен түсіп, сұранысты қанағаттандыруға жеткіліксіз болды. Бұл елдер үшін бірнеше негізгі жеткізушілермен қолайлы ұзақ мерзімді келісімшарттарға сүйену осалдықтың көзі болып табылады. Жеткізу қауіпсіздігіне қатысты алаңдаушылық импорттаушылар үшін шығынға ұшырайды, өйткені қысқа мерзімді үзілістер халықаралық нарықтарға барады, бұл ұлттық бюджеттерге қымбатқа түседі. Ұзақ мерзімді перспективада аймақтық серіктестермен ұзақ мерзімді жеткізу келісімшарттарының аяқталуы импорт құнының өсуіне әкеледі деп күтуге болады. Мұнай импорттаушылар ТШСА аймағының ажырамас бөлігі болып табылады. Мұнай бағасының төмендеуі, ең болмағанда, қысқа мерзімде Марокко, Ливан және Иордания сияқты елдерге оң әсер етеді. Дегенмен, дағдарыстың жалпы әсері таза мұнай импорттаушылар үшін де теріс болуы мүмкін. Себептер мұнайды экспорттаушылар мен импорттаушылар арасындағы терең экономикалық қатынастарда жатыр. Тек еңбек аударымдары есебінен ғана емес, сонымен қатар мұнай экспорттаушыларының серіктестер мен жоба демеушілерінің негізгі рөліне байланысты таза импорттаушылардың экономикалық көрсеткіштері Парсы шығанағындағы бай елдердің көрсеткіштеріне өте тәуелді. Осылайша, мұнай дағдарысы бүкіл аймаққа, соның ішінде таза мұнай импорттаушыларына таралады деп күтуге болады [3, 4 б.].

Дағдарыстың келе жатқанын түсіне отырып, Парсы шығанағының араб монархияларында 1990 жылдардың ортасынан және әсіресе 2000 жылдардан бастап экономиканы әртараптандыруға және өнеркәсіптік базаны кеңейтуге көптеген әрекеттер жасалды. Бұл бірнеше факторларға байланысты. Біріншіден, мұнай кірістеріне тәуелділікке байланысты тәуекелдерді азайту (мысалы, мұнай бағасының ауытқуы және әлемдік мұнай нарығы динамикасының өзгеруі). Екіншіден, әртүрлі секторлар мен бизнесті құру және жеке секторға көбірек мүмкіндіктер ашу арқылы жұмыс орындарын, әсіресе ел азаматтары үшін құнды жұмыс орындарын құру. Үшіншіден, жоғарыда аталған тармақтармен қатар, қазба отынына сұраныстың төмендеуі күтілетін постмұнай дәуірін жоспарлау үшін әртараптандыру қолға алынуда. Экономиканы әртараптандырудың тағы бір маңызды факторы экономиканың одан әрі өсуін және жаңа жұмыс орындарын құруды ынталандыруға арналған жеке сектор болды.

Мұнай және газ кірістеріне тәуелділікті азайту мақсатында өндірістік-экономикалық базаны кеңейтуге бағытталған реформалар саяси сынақтан өтті. Сонымен қатар, XX ғасырдың аяғынан бастап Парсы шығанағы монархиялары бұл салада жеделдетілген қарқынмен практикалық шараларды қолдана бастады: олар өз экономикаларын құрылымдық қайта құруды бастады, соның ішінде электр энергетикасын дамыту, инфрақұрылымдық құрылысты бастады. Ағымдағы жағдайдан шығудың, мұнайға тәуелділіктен шығудың жолын іздеу процесі мұнайға және басқа да көмірсутектерге жаһандық сұраныстың артуы кезеңдерінде әлсіреп, сәйкесінше оларға бағаның өсуі, он екі жылдан астам уақыт бойы жалғасуда және олардың құлдырау жылдарында қайта белсендіреді. 2008-2009 жаһандық экономикалық дағдарыс мұндай белсендіруге қызығушылықтың тағы бір өршуін тудырды, Парсы шығанағындағы араб монархияларын олардың бүкіл экономикасы мен қаржы жүйелерін терең реформалау қажеттілігінен, еңбек нарығы мен білім беру жүйесін түбегейлі, ауыр болса да реформалау қажеттілігінен бұрын қойды [4]. Бірақ бұл жолы да мұндай түрлендірулер үрдісі әрқашан біркелкі бола бермейді.

ТШСА аймағының ішкі энергетикалық ландшафты соңғы жылдары айтарлықтай өзгерді және Эль-Катири [5, 2 б.] аймақтық энергетикалық басымдықтарды өзгертуде екі негізгі фактор маңызды рөл атқарды деп болжайды:

- ТШСА елдеріндегі өңірлік энергияға сұраныстың өсуі және оның аймақтың өндіруші елдерінің экспорттық әлеуетіне әсері;

- 2000 жылдардың басынан бері мұнай бағасының өсуі нәтижесінде таза энергия экспорттаушыларда да, энергия импорттаушыларда да ішкі энергияға сұраныстың күрт өсуінің экономикалық құнының өсуі және аймақтың ішкі энергияның үлкен үлесінің көзі ретінде мұнайға тәуелділігін жалғастыру. нәр беруші.

Экономикалық салмағын сандық түрде анықтау қиынырақ үшінші байланысты аспект келесі:

- аймақтың барлық дерлік энергетикалық қажеттіліктері үшін қазба отындарын үздіксіз пайдаланудың экологиялық салдары.

Араб елдері энергетикалық және экономикалық тәуелділіктен бөлек, БҰҰ-ға мүше 193 мемлекет қабылдаған Мыңжылдық даму мақсаттарын ұстануы керек. Сонымен, дәстүрлі отынды пайдалану қоршаған ортаға қалай әсер ететінін қарастыратын болсақ, энергияның негізгі көзі ретінде мұнайды белсенді пайдаланудың салдарына ерекше назар аудару керек. Осыдан, мұнайды пайдалану топырақтың құнарлы және экологиялық функцияларын анықтайтын морфологиялық, физикалық және биологиялық қасиеттерінің бүкіл кешеніне әсер етеді деген тұжырымға келуге болады. Ластану кезінде топырақтың физикалық қасиеттерінің өзгеруі ауаның мұнаймен ығысуына, су мен қоректік заттардың ағынының бұзылуына әкеледі, бұл өсімдіктердің дамуының тежелуінің және олардың өлуінің негізгі себебі болып табылады [6, 642 б.]. Сондай-ақ мұнай мен мұнай өнімдері мұхиттардағы ең көп таралған ластанушы заттар болып табылады. Мұнаймен ластанудың негізгі көздері: мұнайды қалыпты тасымалдау кезіндегі ағымдағы жөндеу, мұнайды тасымалдау және өндіру кезіндегі авариялар, өндірістік және тұрмыстық ағынды сулар. Атақты француз океанологы Жак Кустоның пессимистік болжамы бойынша, индустриясы мен туризмі дамыған ірі державалар теңіздерді улауды тоқтатпаса, XXI ғасырдың соңына қарай мұхиттағы тіршілік мүлде жойылып кетеді деген қауіп бар [7, 163 б.].

Мұнай өнімдерін пайдаланудың екінші маңызды салдары – климаттың өзгеруі. Осылайша, БҰҰ Мыңжылдықтың мақсаттарының бірі экологиялық тұрақты дамуды қамтамасыз ету болып табылады, бұл ішінара атмосфераға көмірқышқыл газының

шығарындыларын азайтуға бағытталған. Көмірқышқыл газының көп мөлшерін бөлу мәселесі, ең алдымен, азот диоксиді Жер температурасының өзгеруіне әсер ететін негізгі фактор болып табылатындығына байланысты.

Дәстүрлі энергия көздерін пайдалану мәселелерінің бірі атмосфераға көмірқышқыл газының көп мөлшерін шығарумен байланысты. Мысалы, 2019 жылы БАӘ жан басына шаққандағы парниктік газдар шығарындыларының көлемі әлемде ең жоғары елдердің бірі болып табылатыны хабарланды. Сол 2019 жылдың соңында британдық Guardian газеті Сауд Арабиясының мемлекеттік энергетикалық концерні Aramco 1965 жылдан бастап атмосфераға көмірқышқыл газының шығарындылары бойынша әлем чемпионы болып саналатынын хабарлады [8]. Дәл осы себепті атмосфераға азот диоксиді шығарындыларының алдын алуға немесе кем дегенде азайтуға арналған бірқатар хаттамалар әзірленді.

1997 жылғы Киото хаттамасы 2008-2012 жылдар аралығында парниктік газдар шығарындыларының 5,2%-ға төмендеуін 1990 жылғы деңгейден төмен түсіру арқылы климаттың өзгеруіне әкелетін парниктік газдар (ПГ) шығарындыларын азайтуға бағытталған және хаттама 2005 жылдан бері күшке енгізілген. Қоршаған ортаны ластайтын бірнеше факторлар климаттың өзгеруі, бірақ көмірқышқыл газы (CO₂) әлі де әлемдегі парниктік газдардың жалпы көлеміндегі басым газ болып табылады және 2010 жылы ол тарихтағы ең жоғары болды. 2002 жылғы Йоханнесбург орнықты даму саммиті оның экономикалық дамудың қозғалтқышы ретіндегі негізгі рөліне қарамастан, энергияның қоршаған ортаға зиянды әсерін көрсетті. Ол ластаушы заттардың, әсіресе CO₂ шығарындыларының негізгі көзі болып саналады. Энергияны тұтыну, экономикалық өсу және CO₂ шығарындылары арасындағы байланысты зерттеу соңғы зерттеулердің назарына айналды, өйткені энергияны пайдалану тұрақты дамуға қол жеткізудің ең жақсы құралы ретінде қарастырылады. Таяу Шығыс пен Солтүстік Африка елдері дамушы елдер болғандықтан Киото хаттамасына қол қоймаса да, бұл елдер ластаушы заттардың шығарындыларын азайту және энергияны пайдалану мен экономикалық дамуды жақсарту бойынша бірдей қиындықтарға тап болуы керек. ТШСА елдерінде бұл қиындықтарды шешу әлі де қиын, өйткені олар әлі де негізінен ластаушы заттардың шығарындыларының негізгі көзі болып табылатын энергияны пайдалануға негізделген экономикалық өсуді қажет етеді [9, 72 б.].

Парсы шығанағы араб елдері парниктік газдардың жалпы жаһандық шығарындыларының негізгі көзі болмаса да (2018 жылы жалпы жаһандық шығарындылардың шамамен 2,5%), климатқа байланысты шығарындылар жылына орта есеппен 6%-ға артып келеді. Шын мәнінде, Парсы шығанағындағы араб мемлекеттері жан басына шаққандағы климатты өзгертетін парниктік газдарды (ПГ) ең көп шығаратын елдер болып табылады. Себебі су, электр энергиясы, өнеркәсіп және көлік сияқты энергияға деген қажеттіліктің барлығы дерлік мұнай мен газ есебінен өтеледі және өңірде жылына энергияға деген сұраныс 5%-ға артып отыр. Сонымен қатар, 2019 жылғы Дүниежүзілік ауа сапасының индексі Парсы шығанағының үш елін, Бахрейн, Кувейт және БАӘ-дің ауасы ең ластаған әлемдегі алғашқы он елдің қатарында көрсетті, бұл Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының ұсақ бөлшектердің әсеріне қатысты жыл сайынғы ұсыныстарынан асып түсті. Бұл нәтижелер осы шығарындыларды азайту үшін баламалы энергия көздерін дамыту қажеттілігін көрсете отырып, климат пен денсаулық сақтау тұрғысынан өте маңызды [10, 3 б.].

Өнеркәсіптік дамыған елдердің климаттың жаһандық өзгеруіне жол бермеу жөніндегі іс-әрекетін белгілейтін негізгі құжат – бұрын айтылған БҰҰ-ның Климаттың өзгеруі жөніндегі негіздемелік конвенциясы. Оған қоса, халықаралық келісім – Киото хаттамасы қабылданды, ол бүгінгі күнге дейін атмосфераға азот диоксидін шығару квотасын реттейтін негізгі құжат болып табылады. Осылайша, Киото хаттамасы бойынша елдер атмосфераға парниктік газдар шығарындыларын азайтуға міндетті.

Бұл мақсатқа жету жолдарының бірі дәстүрлі отын ресурстарын пайдалануды әртараптандыру болып табылады, өйткені отынның әртүрлі түрлерінің атмосфераға парниктік газдар шығарындыларының деңгейі әртүрлі. Егер біз ауаға шығарындыларды жаһандық төмендету туралы айтатын болсақ, онда ең алдымен мұнайды пайдалануды басқа отынмен алмастыруға ұмтылу керек, мұнда күн немесе жел энергиясы сияқты балама отындар ең жақсы нұсқа болып табылады, өйткені олар атмосфераға шығарындылардың өте төмен деңгейіне ие.

Осылайша, аймақтың дәстүрлі энергетикалық ресурстарға жоғары экономикалық және энергетикалық тәуелділігі бар деп қорытынды жасауға болады, бұл оларды пайдалануды әртараптандыруды талап етеді, өйткені ең оптимистік болжамдар бойынша дәстүрлі отын орта есеппен 100 жылға жетеді. Сонымен қатар, энергияның дәстүрлі түрлерін пайдаланудың екінші проблемасы әлемдегі климаттың өзгеруі болып табылады, ол да отын ресурстарының құрылымын өзгертуді және парниктік газдардың жоғары шығарындылар деңгейі бар энергетикалық ресурстарды пайдалануды біртіндеп қысқартуды талап етеді. Жоғарыда айтылғандар аймақта баламалы энергияға сұраныстың артып отырғаны туралы нақты түсінік береді, бірақ мәселе Таяу Шығыста оны дамытудың қандай әлеуеті бар. Ол үшін зерттелетін аймақта баламалы энергетиканы дамытуға қажетті қандай табиғи ресурстар бар екенін қарастыру қажет.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. 373. فاروق القاسم، النموذج النرويجي. إدارة المصادر البترولية، 2010. - ص. 373.
2. The Role of Renewable Energy in Reducing Climate Change in the ESCWA region // Report of the Economic and Social Commission for Western Asia. New York. 2012. P.72.
3. The Impact of the Oil Crisis on the MENA Region // Istituto Affari Internazionali. 2020. P.8
- Кито де Бур, Тернер Дж. Диверсификация по-арабски // <http://vestnikmckinsey.ru/strategic-planning/diversifikaciya-po-arabski> (қараған күні: 20.01.23)
4. El-Katiri, L. A Roadmap for Renewable Energy in the Middle East and North Africa. // Oxford University. 2014. P.44
5. Шамраев А.В., Шорина Т.С. Влияние нефти и нефтепродуктов на различные компоненты окружающей среды // ВЕСТНИК ОГУ. №6(100), 2009, С. 642-643.
6. Давыдова С.Л., Тагасов В.И. Нефть и нефтепродукты в окружающей среде // РУДН, 2004, С.163
7. How real is Saudi Arabia's interest in renewable energy? // <https://www.theguardian.com/environment/2019/oct/12/how-real-saudi-arabia-interest-renewable-energy> (қараған күні: 11.12.22).
8. Sahbi F., Jaleddine B.R., Energy Consumption, Economic Growth and CO2 Emissions: Evidence from Panel Data for MENA Region // International Journal of Energy Economics and Policy. – Vol. 2. No. 2. 2012. P. 71-81.

9. Al-Sarihi, A., Mansouri, N. Renewable Energy Development in the Gulf Cooperation Council Countries // Status, Barriers, and Policy Options. 2022. P.16.

УДК 331.5.024.5(574)

АНАЛИЗ ИНДЕКСА ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И РЕСПУБЛИКЕ КОРЕЯ

Тұрлыбек Жұлдыз Медғатқызы

zhuldyk@gmail.com

Магистрант 2 курса Факультета международных отношений

ЕНУ им. Л.Н. Гумилева,

Астана, Казахстан

Научный руководитель - Б.Ж. Абжаппарова

В теории «развития человеческого потенциала», само слово «развитие» определяется как ряд систематических изменений, происходящих от зачатия до смерти человека. Под систематическим мы подразумеваем, что это происходит упорядоченным образом, поэтому временные изменения или случайные события исключены. Люди претерпевают множество изменений в своем развитии на протяжении всей жизни, начиная с союза сперматозоида и яйцеклетки и заканчивая смертью. Изменения могут быть: физические, психологические, синергетические, количественные или качественные, а также изменения, происходящие с возрастом. Развитие человека на протяжении всей жизни относится к изменениям в нашем теле, способах мышления, эмоциях, поведении, межличностных отношениях и ролях, а также к изменениям нашей личности. Люди проходят через процесс роста, развития и упадка на протяжении всей своей жизни [1].

Определяя концепцию человеческого потенциала, автор работы хочет сослаться на утверждения индийского экономиста Амартию Кумар Сена, так как им был вложен существенный вклад в создание ежегодного доклада ООН об индексе человеческого развития. Амартия Сен считал, что важным аспектом в концепции развития человеческого потенциала является выбор, который может сделать человек. В то время как человеческий капитал обычно относится к знаниям, навыкам и состоянию здоровья человека в процессе развития, потенциал означает «широкий спектр вариантов, которые человек может сделать... и который он считает подходящим для него» [2]. Сен видит процесс развития и расширения человеческих возможностей не только как увеличение материального или экономического благосостояния. С его точки зрения, уровень жизни в обществе следует оценивать не исходя из среднего уровня доходов, а исходя из возможностей людей вести такую жизнь, которую они считают достойной. Он утверждает, что низкий уровень человеческого развития является следствием несвободы, которая ограничивает выбор людей и ведет к отсталости. По его словам, развитие требует предоставления людям свободы с точки зрения экономических возможностей, социального равенства, выбора различных общественных объектов и политических прав. Конечно, увеличение доходов и другие достижения в области технологий и промышленности влияют на расширение свобод, однако социальные и экономические факторы, такие как доступ к образованию и медицинским учреждениям, а также политические и социальные права – очень важная часть